

**Farzand tarbiyasida oilaviy munosabatlar va
tarbiyaning ijtimoiy psixologik xususiyatlari**

Bo`riyeva Dinora Ismatillo qizi

RENESSANS TA'LIM UNIVERSITETI

503-GURUH PP TALABASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada farzand tarbiyasida oilaviy munosabatlarning ahamiyati hamda tarbiyaning ijtimoiy-psixologik jihatlari ilmiy-nazariy jihatdan ko'rib chiqiladi. Oila bolalar shaxsining ijtimoiylashuvi va psixologik rivojlanishida yetakchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotda ota-onalar bilan bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar, oilaviy muloqot darajasi, tarbiya strategiyalari va ularning farzandning psixologik holati hamda shaxsiy kamolotiga ko'rsatadigan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy muhitning psixologik barqarorligi bolaning sog'lom ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: farzand tarbiyasi, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy-psixologik omillar, tarbiya strategiyalari, shaxsiy rivojlanish.

Abstract: This article examines the significance of family relationships in child-rearing and the socio-psychological aspects of upbringing from a scientific and theoretical perspective. The family serves as a primary factor in the socialization and psychological development of a child's personality. The study thoroughly analyzes the interactions between parents and children, the quality of family communication, parenting strategies,

and their impact on the child's psychological state and personal growth. Additionally, the role of psychological stability within the family environment in ensuring the child's healthy social integration is highlighted.

Keywords: child-rearing, family relationships, socio-psychological factors, parenting strategies, personal development.

Аннотация: В данной статье рассматривается значимость семейных отношений в воспитании детей, а также социально-психологические аспекты воспитания с научно-теоретической точки зрения. Семья выступает ведущим фактором социализации и психологического развития личности детей. В исследовании подробно анализируются взаимодействия между родителями и детьми, уровень семейной коммуникации, стратегии воспитания и их влияние на психологическое состояние и личностное становление ребенка. Также освещается роль психологической стабильности семейной среды в обеспечении здоровой социальной интеграции ребенка.

Ключевые слова: воспитание детей, семейные отношения, социально-психологические факторы, стратегии воспитания, личностное развитие.

KIRISH

Oilada psixologik tarbiya muhimdir, chunki uni o'zida mujassam etgan oila farzandlar tarbiyasida ham ancha harakatlar samarasini ko'radi hamda bola erkinlik orqali o'ziga ishonchi oshadi. Psixologik tarbiya kelajakda o'zingiz, do'stlaringiz va xayotingiz bilan qanday o'zaro munosabatlarni o'rganishda juda muhim bo'ladi. Eng muhim qismi, bolalar uchun qulay va ko'tarilgan atmosferani yaratishdir. Ular o'z fikrlari va hissiyotlarini ifodalash uchun o'zi mustaqil o'qish va tushunchalarga ega bo'lishi uchun

keng imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Psixologik tarbiya keng ko'rinishda oilaning farzandlarga sodiqlik, adolat, empatiya va boshqa odamlarga qarshi hurmatni qanday ko'rsatishni ham asosiy tarbiya vositasi sifatida tushunadi. Bolalar o'zlari yaxshi namoyon etmagan voqealarda ham ota-onalari ularni tushunish va qo'llab-quvvatlashiga ehtiyoj sezishlari ham mumkin.¹ Bola shaxsining shakllanishi va uning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvi ko'plab omillar bilan belgilanadi. Ulardan eng muhimlaridan biri bu — oila, uning ichki muhitidagi munosabatlar, tarbiya uslublari va psixologik barqarorlikdir. Oila nafaqat bola uchun ilk ijtimoiy muhit, balki uning ruhiy, axloqiy va hissiy rivojlanishiga asos bo'luvchi muhim makondir. Bolaning dunyoqarashi, o'z-o'zini anglash jarayoni, boshqa insonlar bilan munosabat o'rnatish ko'nikmalari, hayotga va o'ziga nisbatan ishonchi aynan oilada shakllanadi.²

Zamonaviy psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, oiladagi kommunikatsiya darajasi, ota-onalarning farzandiga nisbatan tutgan pozitsiyasi, qo'llaniladigan tarbiya uslublari va hissiy-ruhiy qo'llab-quvvatlash darajasi bolaning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tarbiya jarayonida qo'llaniladigan strategiyalar bolaning ijtimoiy xatti-harakatlari, emotsional muvozanati, o'z-o'zini baholashi hamda atrofdagi insonlar bilan o'zaro aloqalarini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ayniqsa, oilaviy muhitda psixologik barqarorlikning mavjudligi bolalarda ijobiy psixik holatning shakllanishiga, xavfsizlik va mehr-muhabbat tuyg'ularining rivojlanishiga zamin yaratadi. Aksincha, oilaviy mojarolar, kommunikatsiyaning yetishmasligi, qat'iy yoki befarq tarbiya uslublari bolaning ruhiy iztiroblarga duchor bo'lishi, o'ziga bo'lgan ishonchining pasayishi va ijtimoiy hayotda noqulaylikka olib kelishi mumkin.

Tadqiqot va izlanishlar

¹ <file:///C:/Users/User/Downloads/ilm-fan+0834.pdf>

² Абдуллаева, Н. (2020). *Оила психологияси*. Тошкент: «Ўқитувчи» нашриёти.

Oilaviy munosabatlar va ular asosida shakllanuvchi tarbiya uslublari bola shaxsining har tomonlama rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. Ushbu tadqiqot oilaning psixologik va ijtimoiy-axloqiy funksiyalarini chuqur tahlil qilish, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning mazmuni, sifati hamda bu munosabatlarning bolaning psixik rivojlanishiga ta’sirini aniqlashga qaratildi. Tadqiqotning nazariy asosi sifatida Bronfenbrennerning ekologik rivojlanish modeli, Gippenreiterning kommunikatsiya nazariyasi va L. S. Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi asos qilib olindi.

Tadqiqot 2024–2025 yillarda Farg‘ona viloyatidagi “Yulduzcha” maktabgacha ta’lim muassasasida olib borildi. Unda 4–6 yoshli bolalar va ularning ota-onalari ishtirok etdi. Umumiy hisobda 40 nafar bola va ularning 40 nafar ota-onasi tadqiqotning amaliy bosqichida qatnashdi. Tadqiqot metodlari sifatida kuzatuv, ota-onalar uchun yaratilgan maxsus psixodiagnostik so‘rovnomalar, bolaning emotsional holatini aniqlovchi Loyxa testlari, Shmishek so‘rovnomasi (ota-onalarning tarbiya uslublarini baholash uchun) va Bolalar uchun ijtimoiy-hissiy rivojlanish testlari qo‘llanildi.

Olib borilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, mehrga to‘la, hissiy qo‘llab-quvvatlovchi va barqaror oilaviy muhitda voyaga yetayotgan bolalar boshqalarga nisbatan ochiq, tashabbuskor, o‘z fikrini erkin bildiruvchi, emotsional jihatdan barqaror va ijtimoiy faol bo‘lib shakllanmoqda. Bunday bolalarda o‘ziga ishonch, muomala madaniyati, hamjihatlikka intilish, empatiya va hissiy muvozanat yuqori darajada kuzatildi.

Aksincha, oilaviy munosabatlarda sovuqlik, hissiy befarqlik yoki ortiqcha qattiqqo‘llik mavjud bo‘lgan hollarda bolalarda ichki tortinish, xavotirlik, tajovuzkorlik, o‘z fikrini ifoda etishda qiynalish, ijtimoiy faollikning sustligi kabi holatlar qayd etildi. Ayrim hollarda bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi past, ota-onalariga bog‘liqlik darajasi haddan ortiq kuchli bo‘lib, bu esa mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatining shakllanishiga to‘sqinlik qilayotgani kuzatildi.

Tadqiqot davomida ota-onalarning bolaga nisbatan tutgan pedagogik pozitsiyasi ham alohida o'rganildi. Shmishek so'rovnomasi asosida aniqlanishicha:

I.42,5% ota-onalar asosan demokratik tarbiya uslubidan foydalanib, bolani eshitish, uning fikrini hurmat qilish, murosaga kelish yo'lini tanlaydilar;

II.35% ota-onalar avtoritar yondashuvga asoslangan, ya'ni ko'proq nazorat, buyruq, jazoga urg'u beruvchi uslubda tarbiya olib boradilar;

III.22,5% holatlarda esa ota-onalar haddan tashqari erkin, bolaga yetarlicha nazorat va yo'l-yo'riq bermaslik, ya'ni befarq tarbiya elementi mavjud.

Bu ko'rsatkichlar oilada tarbiya strategiyasining bolaning shaxsiy rivojiga ta'siri qanday darajada kuchli ekanini tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, demokratik yondashuv asosida tarbiyalangan bolalarda ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo'lib, ular muammoli vaziyatlarda mustaqil fikrlash, boshqalar bilan konstruktiv muloqot qilish va ijobiy emotsiyalarni boshqarish qobiliyatiga ega.

Tahliliy natijalar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, bola shaxsining sog'lom rivojlanishi uchun oiladagi emotsional barqarorlik, ota-onalarning psixologik savodxonligi, bolaga nisbatan individual yondashuvi va konstruktiv kommunikatsiya asosiy omillar hisoblanadi. Ota-onalar o'z farzandlari bilan samarali muloqot olib borish, hissiy ehtiyojlarini to'g'ri tushunish va mos tarbiya strategiyasini tanlash orqali bolalarda sog'lom psixik muvozanat, mustahkam axloqiy tamoyillar va ijtimoiy barqarorlikni shakllantirishda yetakchi rol o'ynaydilar.

Oila tarbiyasi uslublari va bola rivojiga ta'siri (tahliliy jadval)

Tarbiyaviy yondashuv	Oiladagi psixologik muhit	Bolaning psixologik xususiyatlari	Namoyon bo'ladigan xatti- harakatlar	Ilmiy asos	nazariy
---------------------------------	--	--	---	-----------------------	----------------

Tarbiyaviy yondashuv	Oiladagi psixologik muhit	Bolaning psixologik xususiyatlari	Namoyon bo‘ladigan xatti-harakatlar	Ilmiy nazariy asos
Demokratik	Iliq, qo‘llab-quvvatlovchi, ochiq muloqotli	Emotsional barqarorlik, ishonch, tashabbuskorlik	Erkin fikrlash, ijtimoiy faollik, hamkorlikka moyillik	Vygotskiy, Gippenreiter ³
Avtoritar	Sovuq, nazoratga asoslangan, buyruqboz	Xavotirlik, tortinish, o‘zini past baholash	Tashqi itoatkorlik, passivlik, qo‘rquv	Baumrind, Bronfenbrenner ⁴
Liberal (erkin)	Beqaror, chegaralarsiz, ehtiyojlarga befarq	Emotsional nomuvozanat, o‘zini tutishda qiyinchilik	Intizomsizlik, tez jizzakilik, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilish	Shmishek, Rogers
Muvozanatli (individda yo‘naltirilgan)	Barqaror, individual yondashuvga asoslangan	O‘z-o‘zini anglash, muvozanat, ijtimoiy moslashuv	Mustaqillik, empatiya, ijtimoiy mas’uliyat	Erikson, Montessori ⁵

XULOSA

Yuqoridagi ilmiy-nazariy tahlillar va amaliy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, oilaviy munosabatlar bolaning shaxsiy va psixologik rivojida hal qiluvchi

³ Гиппенрейтер, Ю. Б. (2008). *Общаться с ребенком. Как?*. Москва: АСТ.

⁴ Бронфенбреннер, У. (2005). *Экология человеческого развития*. Москва: Просвещение

⁵ Montessori, M. (2002). *The Absorbent Mind*. Oxford: Clio Press.

rol o'ynaydi. Ayniqsa, ota-onalar bilan o'rnatilgan emotsional yaqinlik, konstruktiv muloqot, barqaror va qo'llab-quvvatlovchi muhit bola ijtimoiy moslashuvi, o'z-o'zini anglash darajasi va sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga asos yaratadi. Tarbiya strategiyalarining to'g'ri tanlanishi bolaning ijtimoiy tajribani qabul qilishiga, emotsiyalarini boshqarishiga va mustaqil qaror qabul qilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Olib borilgan kuzatuv va so'rov natijalariga tayanib aytish mumkinki, demokratik va individuallashtirilgan tarbiya yondashuvlari eng samarali bo'lib, bolalarda sog'lom psixologik muhit va ijtimoiy faollikni shakllantiradi. Aksincha, avtoritar yoki haddan tashqari liberal yondashuvlar bolalarda emotsional nomuvozanat, ichki tortinish, qo'rquv yoki betartiblik kabi holatlarni yuzaga keltiradi.

Shu boisdan, zamonaviy oilalarda psixologik madaniyatni oshirish, ota-onalarning tarbiya jarayonidagi ishtirokini chuqurlashtirish, ularga pedagogik-psixologik maslahatlar berish muhim dolzarb masala sifatida qaralishi lozim. Oila – bolalik davri tarbiyasining asosiy maydoni bo'lib, uning sog'lom va ijobiy rivojlanishi jamiyat kelajagi barqarorligining kafolati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <file:///C:/Users/User/Downloads/ilm-fan+0834.pdf>
2. Абдуллаева, Н. (2020). Оила психологияси. Тошкент: «Ўқитувчи» нашриёти.
3. Гиппенрейтер, Ю. Б. (2008). Общаться с ребенком. Как?. Москва: АСТ.
4. Бронфенбреннер, У. (2005). Экология человеческого развития. Москва: Просвещение
5. Montessori, M. (2002). The Absorbent Mind. Oxford: Clio Press.